

***The Relationship between National Identity and
Social Responsibility with the Environmental
Concern of Shiraz University Students***

Asghar Mirfardi*
Dorna Salamatian**

E-mail: Amirfardi@shirazu.ac.ir
E-mail: d.salamatian@gmail.com

Received: 2024/03/11

Revised: 2024/11/29

Accepted: 2024/12/04

Doi: 10.22034/RJNSQ.2024.448084.1578

Abstract:

Environmental problems resulting from the destruction and manipulation of environmental resources are today one of the fundamental threats to the lives of human communities. This study aimed to investigate the environmental concerns of Shiraz University students and its relationship with national identity and social responsibility. Stern and Giddens' theory was used as the theoretical framework of the study. The Using the survey method, a structured questionnaire was used for collecting data. Cronbach alpha and construct validity via Factor analysis were used for the evaluation of the reliability and validity of the questionnaire, respectively. The statistical population was all students of the humanities faculties of Shiraz University, from them, based on Cochran formula, 386 cases were estimated as sample size and were selected by stratified sampling method. The results of the study showed that environmental concern has a positive and significant relationship with national identity and its dimensions (cultural, historical, political and territorial dimensions) at 99% confidence level. Social responsibility had a positive and significant relationship with environmental concern at 99% confidence level. The results of the multiple regression test showed that the variables of social responsibility and national identity had the greatest effect on students' environmental concern, respectively. In total, the variables entered into the multiple regression explained 64% of the changes in the dependent variable. Strengthening national identity and social responsibility will lead to strengthening the level of attention of individuals to the environment.

Keywords: Environmental Concern, National Identity, Social Responsibility, Students, Shiraz University.

* Associate Professor of Sociology, Department of Sociology and Social Planning, Shiraz University, Shiraz, Iran (Corresponding Author).

** Graduated in Ph.D. of Sociology, Department of Sociology and Social Planning, Shiraz University, Shiraz, Iran.

ارتباط هویت ملی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی با نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز

نوع مقاله: پژوهشی

اصغر میرفردی*

درنا سلامتیان**

E-mail: Amirfardi@shirazu.ac.ir

E-mail: D.salamatian@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۱ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۹/۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۱۴

چکیده

با توجه به افزایش مشکلات محیط‌زیستی در کشورمان، نگرانی مردم در این حوزه افزایش یافته است. هدف از انجام این پژوهش، بررسی نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز و ارتباط آن با متغیرهای هویت ملی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی بود. در پژوهش حاضر، از نظریه استرن و گیدنز به عنوان چهارچوب نظری استفاده شد. روش پژوهش، پیمایشی و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه ساختمند بود. نمونه مورد مطالعه، ۳۸۶ نفر از دانشجویان دانشگاه شیراز بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری احتمالی، از گونه خوشه‌ای انتخاب شدند. برای ارزیابی پایایی پرسشنامه از هم‌هنگی درونی ابزار به روش آلفای کرونباخ و جهت ارزیابی اعتبار آن از تحلیل عاملی استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد نگرانی محیط‌زیستی با هویت ملی و ابعاد آن (فرهنگی، تاریخی، سیاسی و سرزمینی) ارتباط مثبت و معناداری در سطح ۹۹ درصد دارد. مسئولیت‌پذیری اجتماعی ارتباط مثبت و معناداری در سطح ۹۹ درصد با نگرانی محیط‌زیستی داشت. نتایج آزمون رگرسیون چندمتغیره نشان داد به ترتیب متغیرهای مسئولیت‌پذیری اجتماعی و هویت ملی بیشترین اثر را بر نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان داشتند. در مجموع، متغیرهای وارد شده به رگرسیون چندگانه ۶۴ درصد از تغییرهای متغیر وابسته را تبیین نموده‌اند. تقویت روحیه و هویت ملی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی، به تقویت میزان توجه افراد به محیط‌زیست خواهد انجامید.

کلیدواژه‌ها: نگرانی محیط‌زیستی، هویت ملی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، دانشجویان، دانشگاه شیراز.

* دانشیار جامعه‌شناسی، بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسئول).
** دانش‌آموخته دکتری جامعه‌شناسی از دانشگاه شیراز، بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

با بروز تحولات فناورانه و انقلاب صنعتی، رابطه جدیدی بین محیط زیست، جامعه و انسان برقرار شد که تولید حداکثری و استفاده بی‌حدومرز از منابع طبیعی را تبلیغ می‌کرد. در این شرایط، محیط زیست به منبع رایگانی برای دستیابی به حداکثر سود و تولید بی‌رویه بشر تبدیل شد (عرب‌پور، ۱۴۰۲: ۳۰۵).

در گذشته، بسیاری از پژوهشگران بر این باور بودند که تنها کشورهای توسعه یافته درگیر مشکلات محیط زیستی هستند و کشورهای در حال توسعه به دلیل شرایط گذار، با مسائل فناوری، اجتماعی و اقتصادی دست به گریبان‌اند (صالحی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۰۶). اینگلهارت نیز نشان داد که کشورهای توسعه یافته و پیشرفته به موضوعات فرامادی از جمله محیط زیست اهمیت زیادی می‌دهند؛ اما کشورهای در حال توسعه توجهی بدان ندارند (ساریره، ۲۰۲۳^۱: ۷۸). با وجود این، پیامدهای بلندمدت و مهم عملکرد انسانی بر محیط زیست به سرعت در حال رشد و آشکار شدن است. از این رو، دیگر کسی نمی‌تواند ادعا کند که مسائلی همچون خشک شدن آب دریاچه‌ها، فرسایش خاک، آلودگی هوا، از بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری، گرم شدن کره زمین و بسیاری دیگر از مسائل خاص کشورهای توسعه یافته است (لمیچهان و همکاران، ۲۰۲۳^۲).

در جدیدترین گزارش منتشر شده در سال ۲۰۲۲، شاخص عملکرد محیط زیستی به موضوع میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای و مدیریت پسماند پرداخته است. در این گزارش، ایران در جایگاه ۱۳۳ در بین ۱۸۰ کشور جهان قرار داشته است که نسبت به سال ۲۰۱۸ نزول داشته است (ایمانی و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۰۵). در جدیدترین گزارش شرکت آی کیو ایر (IQAir) در سال (۲۰۲۲)، اطلاعات بیش از ۳۰ هزار ایستگاه سنجش آلودگی هوا در سراسر جهان جمع‌آوری شده است. در این گزارش، کشور ایران با میانگین غلظت سالانه ۳۲/۵ میکروگرم بر مترمکعب، در جایگاه بیست و یکم در بین کشورهای جهان قرار دارد (ایسنا، ۱۴۰۲).

با توجه به افزایش مشکلات محیط زیستی در کشورمان، نگرانی مردم در این حوزه افزایش یافته است (زارعی‌پور، مرادپور و عسکری، ۱۴۰۲؛ میرفردی و سلامتیان، ۱۳۹۹؛ مولایی و امام قلی بابادی، ۱۳۹۹). نگرانی محیط زیستی با میزان آگاهی افراد از مسائل محیط زیستی

1. Saraireh

2. Lamichhane & et al

و تلاش برای حل این مشکلات مرتبط است؛ درواقع، نگرانی محیط‌زیستی به بخشی از دغدغه‌های مردم در این حوزه می‌پردازد. پژوهشگران نگرانی محیط‌زیستی را به‌عنوان یک نگرش یا ارزیابی نسبت به رفتار خود فرد، دیگران و حقایق همراه با پیامدهایی برای محیط‌زیست در نظر می‌گیرند (لوپز و همکاران، ۲۰۲۴: ۶۶۵).

نگرانی محیط‌زیستی ضمن اینکه بر حفظ محیط‌زیست اثر می‌گذارد، خود نیز از عوامل گوناگونی تأثیر می‌پذیرد. به نظر می‌رسد هویت ملی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی نقش مهمی در کاهش مسائل محیط‌زیستی و افزایش نگرانی در این حوزه داشته باشد. هویت ملی، احساس تعلق فرد به یک ملت یا دولت است (احمدی و وزیری، ۱۴۰۲: ۳). هویت ملی یک پدیده جمعی است که می‌تواند به‌عنوان یک نتیجه مستقیم از حضور عناصر مشترک در زندگی روزمره مردم مانند تاریخ، زبان، آثار باستانی، نمادهای ملی و آگاهی ملی به وجود آید (صابر و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۹۱)؛ درواقع، هویت ملی حس مشترک بین مردم است که در قالب سیاست، آداب و رسوم، فرهنگ و زبان خود را نشان می‌دهد (هزارجوبی، ۱۴۰۰: ۳۷). مسئولیت‌پذیری اجتماعی، تعهدی برای فعالیت‌هایی است که افزون بر تأمین منافع شخصی، موجب بهبود رفاه جامعه نیز می‌شود (خلیفه سلطانی و همکاران، ۱۴۰۲: ۵۵).

محیط‌زیست به‌عنوان مهم‌ترین منبع طبیعی ملی برای بقا، تأمین خوراک، سرپناه، تنفس و زندگی در یک سرزمین، نیازمند بررسی علمی است. حفاظت از محیط‌زیست به‌عنوان امانتی برای نسل‌های آینده اهمیت زیادی دارد؛ زیرا زندگی آنان در گرو بهره‌مندی از طبیعت و منابع آن است. پاسداشت محیط‌زیست نیازمند همگرایی ذهنی و عملی مردم یک سرزمین است؛ درواقع، برای صیانت از محیط‌زیست، به هدف مشترک و همت جمعی نیاز است. مفهوم تلاش جمعی و دستیابی به هدف مشترک بیش از هر چیز در مفهوم هویت ملی تبلور می‌یابد. هویت ملی هویت یا احساس تعلق فرد به یک دولت یا یک ملت است که نمود خود را در سنت‌ها، فرهنگ یا زبان سیاست نشان می‌دهد. به‌عنوان یک پدیده جمعی، هویت ملی می‌تواند نتیجه مستقیم حضور عناصر مشترک در زندگی روزمره مردم مانند آثار باستانی، نمادهای ملی، زبان، آگاهی ملی و تاریخ ملت باشد.

هویت ملی در شکل مثبت آن (میهن‌دوستی) می‌تواند با غرور ملی و احساسات مثبت به کشور مشخص شود (امیدپور و دلاوری، ۱۴۰۱: ۱۲۵).

با نگاهی به همبستگی در گستره سرزمین (هویت ملی) و توجه به منافع جمعی و دغدغه در حوزه محیط‌زیست (نگرانی محیط‌زیستی) این انتظار وجود دارد که اقشار گوناگون جامعه به تناسب میزان هویت ملی خود، میزان نگرانی محیط‌زیستی گوناگونی را

به نمایش بگذارند. دانشجویان مانند نسل جوان و آینده‌سازان جامعه، نقش مهمی در سطوح خرد، میانی و کلان جامعه دارند و در بازه زمانی ورود آن‌ها به گستره فعالیت اجتماعی و شغل، نقش‌آفرینی آن‌ها برجسته‌تر خواهد بود. با وجود اهمیت پیوند بین هویت ملی و فرهنگ محیط‌زیستی، به‌ویژه نگرانی محیط‌زیستی، شناخت علمی کافی درباره پیوند هویت ملی و نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان وجود ندارد. از آنجاکه نگرانی محیط‌زیستی، زمینه‌ای برای رفتار محیط‌زیستی مناسب است (میرفردی، ۱۳۹۵: ۱۰۱؛ میرفردی و سلامتیان، ۱۴۰۰: ۱۳۸)، شناخت وضعیت نگرانی محیط‌زیستی و رابطه هویت ملی با آن ضرورت دارد. همچنین، از آنجاکه میزان نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان منشأ بسیاری از تصمیم‌ها و فعالیت‌های آنان در زمینه‌های گوناگون اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی از جمله مشارکت در فعالیت‌های آموزشی و شرکت در فعالیت‌های داوطلبانه و مردمی حفاظت از محیط‌زیست است و چون دانشجویان نقش بسیار مهمی در آگاهی‌بخشی به سایر اقشار جامعه دارند، پژوهش حاضر به بررسی ارتباط هویت ملی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی با نگرانی محیط‌زیستی پرداخته است. محیط‌زیست و ضرورت پایداری آن از یک‌سو، و کارکرد هویت ملی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی از سوی دیگر، چنین پژوهشی را برای شناخت پیوند بین متغیرها مهم و ضروری می‌سازد.

پرسش‌های پژوهش

این پژوهش در پی پاسخ به پرسش‌های زیر است:

- ۱- هویت ملی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز چه میزان است؟
- ۲- چه ارتباطی بین هویت ملی و نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز وجود دارد؟
- ۳- چه ارتباطی بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

ولی‌زاده، کریمی، نامدار و حاجی (۱۳۹۸) در پژوهشی بر روی ۳۷۸ نفر از کشاورزان شهرستان میاندوآب دریافتند که متغیرهای رفتار حفاظت از خاک و جهت‌گیری ارزشی مساوات‌طلبانه رابطه مثبت و معنادار و متغیرهای جهت‌گیری‌های تقدیرگرایانه و فردگرایانه رابطه منفی و معناداری با نگرانی محیط‌زیستی دارند.

نتایج پژوهش قلی‌پور سلیمانی، علیزاده و عالم‌طلب پشتیری (۱۳۹۸) بر روی ۳۸۴ نفر از شهروندان شهر رشت که حداقل یک‌بار از محصولات سبز استفاده کردند نشان داد که ارزش‌های اجتماعی، مشروط و شناختی بیشترین تأثیر را بر متغیر نگرانی محیط‌زیستی دارند. مولایی و امام‌قلی بابادی (۱۳۹۹) در پژوهشی ترکیبی نشان دادند سرمایه اجتماعی نقش مهمی در رفتار محیط‌زیستی مسئولانه و افزایش نگرانی محیط‌زیستی دارد. همچنین جنسیت، میزان تحصیلات و سن نقش مهمی در افزایش نگرانی محیط‌زیستی دارند.

قاسمی (۱۴۰۰) در پیمایشی بر روی ۳۶۶ نفر از روستانشینان شهرستان بندرعباس به این نتیجه رسید که مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مسئولیت‌پذیری فرهنگی و مسئولیت‌پذیری قانونی اثر معناداری بر مشارکت محیط‌زیستی دارد. صادقی مهر (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «نگرانی‌های زیست‌محیطی» به روش کتابخانه‌ای، نشان داد استفاده نادرست و منفعت‌گرایانه انسان از طبیعت منجر به تخریب بیش از اندازه محیط‌زیست نسبت به گذشته شده و این امر نگرانی محیط‌زیست را افزایش داده است. یان، وانگ و منگ (۲۰۱۹) در پژوهشی نشان دادند که مشارکت در مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر نگرانی محیط‌زیستی اثر معناداری دارد. همچنین، افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی منجر به توجه کمتر به سود شرکت و افزایش توجه به مسائل محیط‌زیستی شده است.

یو، شنگ، شی و ژو (۲۰۲۰) در پیمایشی بر روی ۶۸۰ نفر از شهروندان چینی نشان دادند که مسئولیت‌پذیری محیط‌زیستی نقش مهمی در افزایش نگرانی محیط‌زیستی شهروندان چینی دارد و منجر به افزایش استفاده از محصولات سبز می‌شود. همچنین قیمت، ارتباط بین مسئولیت‌پذیری، استفاده از محصولات سبز و نگرانی محیط‌زیستی را تعدیل می‌کند. ردیگوئز کسالاس، لوئو و گنگ (۲۰۲۰) در پژوهشی بر روی کشور تایوان و انگلستان دریافتند که اگرچه تفاوت‌های فرهنگی وجود دارد؛ اما در هر دو کشور، نگرانی‌های محیط‌زیستی وجود دارد؛ هرچند میزان آن در کشور تایوان بیشتر از انگلستان است.

نتایج پژوهش هو، یان، گزگور و گو (۲۰۲۴) در چین نشان داد نگرانی محیط‌زیستی در شرکت‌هایی که آلاینده تولید می‌کنند بیشتر است. در این شرکت‌ها هزینه‌ها زیاد، شفافیت کمتر و شکاف درآمد بین کارکنان و مدیران زیاد است.

مرور پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که نگرانی محیط‌زیستی از مجموعه‌ای از عوامل فرهنگی و اجتماعی تأثیر می‌پذیرد. باوجود اینکه نگرانی محیط‌زیستی مورد توجه برخی از پژوهشگران بوده، ارتباط آن با هویت ملی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی مورد توجه قرار نگرفته است. بررسی ارتباط این دو متغیر با نگرانی محیط‌زیستی نقطه مثبت و قابل اتکای

پژوهش حاضر به شمار می‌آید. ازسوی دیگر، نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز مورد توجه پژوهشگران قرار نگرفته است. این پژوهش بر آن است که با پرداختن به نگرانی محیط‌زیستی و هویت ملی، تا اندازه‌ای خلأ پژوهشی این مسئله در جامعه مورد مطالعه را پوشش دهد.

چهارچوب نظری

با توجه به هدف پژوهش و ماهیت متغیرهای مورد بررسی، چهارچوب نظری این پژوهش، ترکیبی و بر پایه نظریه‌های محیط‌زیستی، هویتی و جهت‌گیری ارزشی است.

۱- نظریه‌های محیط‌زیستی

استرن (۲۰۰۰) با تلفیق مدل هنجار - کنش، پارادایم نوین اکولوژیکی و نظریه ارزش‌ها، دیدگاه ارزش - عقیده - هنجار را برای تشریح اقدام‌های محیط‌زیستی به کار برد. این دیدگاه چهار نوع رفتار را در ارتباط با محیط‌زیست در نظر می‌گیرد: ۱- رفتارهای غیرفعالانه در عرصه عمومی مانند حمایت از سیاست‌های عمومی و یا شهروند محیط‌زیستی؛ ۲- رفتارهای فعالانه محیط‌زیستی مانند شرکت فعال در تجمع‌های محیط‌زیستی و سازمان‌ها؛ ۳- فعالیت‌های سازمانی مانند برنامه‌ریزی جهت تولید بی‌خطر برای حفاظت از محیط‌زیست؛ ۴- محیط‌زیست‌گرایی در حوزه خاص مانند استفاده، دفع و خریدهای شخصی که آثار محیط‌زیستی دارند (شفائی مقدم، ۱۴۰۱: ۵۰).

استرن، رفتار محیط‌زیستی را ناشی از هنجارهای شخصی مانند وظیفه اخلاقی و یا احساس تعهد می‌داند که به صورت عملکردهای محیط‌زیستی خود را نشان می‌دهند. بنا به نظر وی، هنجارهای شخصی زمانی فعال می‌شوند که افراد با آگاهی از نتایج یا عقاید محیط‌زیستی، ارزش‌های فردی خود را در معرض تهدید ببینند. آنان احساس می‌کنند با عقیده و مسئولیت‌پذیری خود می‌توانند نقش مهمی در کاهش مسائل محیط‌زیستی داشته باشند (میرهاشمی، حق‌پرست و آصفی، ۱۳۹۹: ۱۵۶). براساس دیدگاه ارزش - عقیده - هنجار، عقاید افراد درمورد آگاهی از مسئولیت‌پذیری و نتایج اقدام‌ها از یک‌سو، به جهت‌گیری‌های ارزشی و ازسوی دیگر، به عقاید عمومی یا کلی درباره ارتباط انسان با محیط‌زیست وابسته است (نیلسن و همکاران، ۲۰۲۱: ۱۲۳). استرن (۲۰۰۰) چهار نوع متغیر (عوامل زمینه‌ای، نگرشی، عادت و قابلیت‌های شخصی) را عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی می‌داند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۵۲).

عوامل زمینه‌ای به انتظارات اجتماع، دشواری فیزیکی برخی از رفتارها، قوانین حکومتی،

ویژگی‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، هزینه‌ها و انگیزه‌های گذرا، تأثیرات بین‌فردی، محدودیت‌های فراهم‌شده توسط فناوری، قابلیت‌ها و محیط مصنوع، تبلیغات، میزان دسترسی به امکانات موردنیاز برای رفتار و سایر عوامل قانونی و نهادی تأکید دارد. عوامل نگرشی بر باورها، هنجارها و ارزش‌ها تأکید دارد. این عوامل زمینه لازم برای نیت یا قصد محیط‌زیستی را فراهم می‌کنند. عادت بر روش عملکرد استاندارد به‌عنوان یک عامل مهم مؤثر بر رفتار سازمان‌یافته و معنادار محیط‌زیستی تأکید می‌کند. قابلیت‌های شخصی بر داشتن وقت کافی برای انجام رفتار، متغیرهای جمعیت‌شناختی مانند نژاد، سن، درآمد و تحصیلات، دانش و مهارت‌ها، پول و قدرت و موقعیت اجتماعی و قابلیت‌های عمومی و منابعی مانند سواد تأکید دارند (ترپ و همکاران، ۲۰۲۳: ۵).

۲- نظریه‌های هویتی

هویت دربردارنده ویژگی‌های متمایزکنندگی و همانندی است (جنکینز، ۱۳۸۱). دیدگاه‌های گوناگونی درباره هویت ملی وجود دارد. دیدگاه ابزارگرایانه به سطوح خرد و میانی در برابر سطوح کلان توجه دارد. گلیزر، مونیهان و براس از پیشگامان این دیدگاه هستند. محورهای اصلی این دیدگاه، مدرنیته، عقلانیت و سیاست است (حاجیانی، ۱۳۸۸: ۷۰). اندیشمندان این دیدگاه استدلال می‌کنند که هویت ملی به منظور جذب توده مردم توسط گروه‌های نخبه در رقابت سیاسی به‌کار گرفته می‌شوند (اسمیت، ۱۳۸۳: ۸۱).

نظریات مدرن بر ناسیونالیسم و نو بودن ملت‌ها تأکید دارند. براساس نظریات مدرن، هویت ملی در دو سده اخیر یعنی از زمان انقلاب فرانسه ظهور کرده است و نتیجه فرایندهای مدرنی همچون سکولاریسم، دیوانسالاری، شهرنشینی، سرمایه‌داری و صنعتی شدن است. به‌زعم این دیدگاه، ناسیونالیسم بر ملت‌ها تقدم دارد و دولت‌ها و ملت‌ها آن را نمی‌سازند، بلکه ناسیونالیسم موجب شکل‌گیری دولت و ملت می‌شود (زو و لین، ۲۰۲۰: ۵). اندرسون، ملیت و ملی‌گرایی را یک ویژگی تصویری می‌داند؛ زیرا در عمل، حتی اعضای یک ملت کوچک، دیگر اعضا را نمی‌شناسند. به گفتاری دیگر، در این باور، ملیت، وجود عینی تخیل خلاق است (اندرسون، ۲۰۲۰: ۲۰۷). هابسباوم، ناسیونالیسم را پدیده ابداعی و برآمده از مهندسی اجتماعی می‌داند. به باور وی، ملت پدیده‌ای مدرن است که سنت‌های قدرتمندی را می‌آفریند که از اصالت و پیوستگی برخوردار است (هابسباوم و رنجر، ۱۹۸۳: ۲). از نظر گیدنز (۲۰۰۳) هویت یک پدیده بازتابی است که در مواجهه با شرایط و تجربه‌های گوناگون بین‌نسلی و درون‌نسلی پدیدار می‌شود. مدرنیته، بسان پدیده‌ای که دگردیسی‌های بنیادین را در زندگی انسان پدید آورده است، نقش مهمی در بازاندیشی

هویتی انسان‌ها در دوران نوین ایفا می‌کند. در دیدگاه گیدنز، انسان در دوران مدرن نه عاملیت قطعی و نه انفعال و پذیرندگی کامل نسبت به تحولات را داراست. دیدگاه هویت بازاندیشانه گیدنز نمودی از رویکرد عاملیت - ساختار وی است.

۳- نظریه‌های فرهنگی و ارزشی

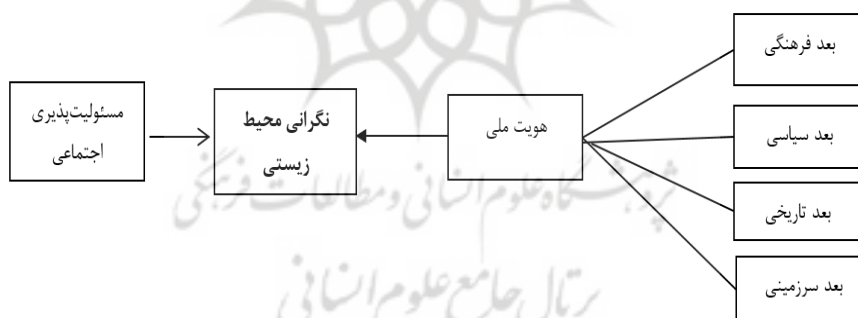
شوارتز مدل برانگیختگی هنجار را ارائه کرده است. در این مدل، سه عامل احساس مسئولیت شخصی، آگاهی از پیامدها و هنجارهای شخصی در رفتارهای مراقبت از محیط مورد توجه است. شوارتز احساس مسئولیت نسبت به خود را نتیجه آگاهی از کنش‌ها و پیامدهای آن می‌داند. بنابر نظر شوارتز، ارزش‌ها به عنوان اصول راهنما در زندگی عمل می‌کنند. آن‌ها استانداردها، اهداف عمومی و مهم زندگی هستند. ارزش‌ها یک نظام منظم هستند که زیربنای جهان‌بینی‌ها و دغدغه‌های محیط‌زیستی افراد را شکل می‌دهند، منجر به تغییر نگرش و رفتارهای محیط‌زیستی می‌شوند و فرد را به انجام کارهایی سوق می‌دهند که مبتنی بر جهان‌بینی‌ها و عقاید آنان باشد (ایوانوا و همکاران، ۲۰۲۳: ۷۰۲).

براساس نتایج پژوهش‌های انجام‌شده (استرن، ۲۰۰۰؛ شولتز و زلنزی، ۱۹۹۹؛ شولتز و همکاران، ۲۰۰۴) ارزش‌های انسانی به سه دسته خودمحوری - خودپرستی، ارزش‌های زیست‌محور و ارزش‌های نوع‌دوستانه اجتماعی تقسیم می‌شود. افراد با ارزش‌های خودمحورانه براساس سود و هزینه شخصی‌شان به قضاوت درمورد مسائل محیط‌زیستی می‌پردازند. افراد با ارزش‌های زیست‌محور، براساس سود و هزینه‌ای که بر اکوسیستم وارد می‌شود، به داوری می‌پردازند و افراد با ارزش‌های نوع‌دوستانه، براساس هزینه و سودی که به سایر گروه‌های انسانی می‌رسد، به تصمیم‌گیری می‌پردازند (صالحی و کریم‌زاده، ۱۳۹۷: ۶۴).

بنا به نظر پارسونز (۱۹۸۳)، مسئولیت‌پذیری و تعهد از ویژگی‌های شخصیتی افراد است که تحت تأثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی قرار دارد و ارزش‌ها کیفیت عمل افراد جامعه را تعیین می‌کنند. پارسونز، اجتماعی شدن را عامل مسئولیت و تعهد می‌داند. وی تعهد و مسئولیت‌پذیری را در تعاملات و موقعیت‌های اجتماعی کنشگران جست‌وجو کرده است. وی بر عام‌گرایی به عنوان یکی از عوامل اجتماعی مؤثر بر افزایش مسئولیت‌پذیری کنشگران تأکید کرده است.

با توجه به نظریه‌های معرفی شده، چهارچوب نظری ترکیبی برای تبیین فرضیه‌های پژوهش به کار گرفته شده است. سه دسته نظریه‌های محیط‌زیستی، هویتی و جهت‌گیری‌های فرهنگی - اجتماعی به دلیل همگرایی تحلیلی برای چهارچوب نظری به کار گرفته شدند. این نظریه‌ها دربردارنده ویژگی‌های مشترک عام‌گرایی و پی‌جویی منافع

شخصی و عمومی هستند. هویت به‌ویژه هویت ملی به دلیل همانندی در تعلقات و زمینه‌های مشترک، روح جمعی را پدیدار می‌سازد که موجب می‌شود شهروندان جامعه نسبت به فرصت‌ها و مخاطرات فراروی جامعه، حساس بوده و مسئولانه به آن بنگرند و رفتار کنند. محیط‌زیست بسان منبع حیاتی و نمودی از خیر جمعی است که هرگونه خلل در آن، دغدغه عمومی را پدیدار می‌سازد و زندگی در یک کانون سرزمینی نیز جهت‌گیری ارزشی و باورهای فرهنگی و مشترکی را پدیدار می‌سازد که انسان را در گستره اولویت‌بخشی به منافع جمعی همچون محیط‌زیست قرار می‌دهد؛ بنابراین، بر پایه نظریه استرن (۲۰۰۰) و باور تحلیلی این نظریه به جایگاه و اهمیت ارزش - عقیده - هنجار، وظیفه اخلاقی، جهت‌گیری ارزشی و احساس تعهد در نگرانی فردی و اجتماعی و همچنین، انگاره مفهومی عام‌گرایی پارسونز (۱۹۸۳)، رابطه متغیرهای هویت ملی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی با نگرانی محیط‌زیستی مورد تحلیل قرار می‌گیرد. همچنین، دیدگاه نظریه‌پردازانی چون اسمیت (۱۳۸۳)، که بر سرزمین تاریخی، اساطیر و خاطره‌های تاریخی، فرهنگ توده‌ای مشترک، حقوق قانونی و وظایف مشترک و اقتصاد مشترک تأکید کرده و فرهنگ عمومی مشترک را پیش‌زمینه هویت ملی دانسته است و گیدنز (۲۰۰۳) درباره بازاندیشی هویتی در دوران نوین در تبیین فرضیه هویت ملی و نقش آن در نگرانی محیط‌زیستی به‌کار گرفته می‌شوند. بر پایه نظریه‌های یادشده، مدل زیر به‌دست آمده است:

مدل شماره ۱: مدل عملیاتی پژوهش

بر پایه نظریه‌های یادشده، فرضیه‌های زیر در این پژوهش مورد تحلیل قرار می‌گیرند.

الف- فرضیه‌های اصلی

- به‌نظر می‌رسد بین هویت ملی و نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز ارتباط وجود دارد.

- به نظر می‌رسد بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز ارتباط وجود دارد.

ب- فرضیه فرعی

- افزون بر هویت ملی، رابطه ابعاد آن با نگرانی محیط‌زیستی نیز جداگانه مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با روش پیمایشی و استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری، کلیه دانشجویان دانشگاه شیراز در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بودند که براساس آخرین اطلاعات آماری دانشگاه شیراز، تعداد آنان ۱۶۸۵۱ نفر بود. نمونه آماری با استفاده از فرمول کوکران، ۳۸۶ نفر به‌دست آمد. از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی متناسب با حجم برای دسترسی به نمونه‌ها استفاده شد. متغیر نگرانی محیط‌زیستی با استفاده از مقیاس هنجاریابی‌شده توسط میرفردی و سلامتیان (۱۳۹۹)، متغیر هویت ملی با استفاده از مقیاس هنجاریابی‌شده توسط میرفردی و ولی‌نژاد (۱۳۹۷) و متغیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی با استفاده از مقیاس پژوهشگر ساخته سنجیده شدند. برای تعیین پایایی متغیرهای نگرانی محیط‌زیستی، هویت ملی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی از هماهنگی درونی ابزار سنجش به روش آلفای کرونباخ استفاده شد که مقدار آن برای نگرانی محیط‌زیستی ۰/۹۶، برای هویت ملی ۰/۸۶ و برای متغیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی ۰/۷۲ به‌دست آمد. برای تعیین اعتبار مقیاس متغیرهای نگرانی محیط‌زیستی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی از اعتبار صوری و برای تعیین اعتبار هویت ملی از اعتبار سازه به روش تحلیل عاملی استفاده شد. براساس نتایج به‌دست‌آمده، شاخص مجذور کای، برای آزمون کرویت بارتلت سازه‌ها $P < 0/001$ است که نشان‌دهنده همبستگی معنادار میان متغیرها است. همچنین، مقدار آزمون KMO برای متغیر نگرانی محیط‌زیستی ۰/۹۵، برای متغیر هویت ملی ۰/۸۹ و برای متغیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی ۰/۷۰ بود که بیانگر کفایت اندازه نمونه است. داده‌های پژوهش به‌وسیله نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شد.

جدول شماره ۱: تعیین اعتبار و پایایی مقیاس‌های هویت ملی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نگرانی محیط‌زیستی

نام متغیر	ابعاد هر متغیر	مقدار kmo	آزمون کروییت بارتلت سازه‌ها	مقدار آلفای کرونباخ
هویت ملی	فرهنگی تاریخی سیاسی سرزمینی	۰/۸۹	$P < ۰/۰۰۱$	۰/۸۶ ۰/۷۰ ۰/۸۵ ۰/۹۴ ۰/۹۰
مسئولیت‌پذیری اجتماعی	-	۰/۷۰	$P < ۰/۰۰۱$	۰/۷۲
نگرانی محیط‌زیستی	-	۰/۹۵	$P < ۰/۰۰۱$	۰/۹۶

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای پژوهش

۱- متغیر نگرانی محیط‌زیستی (متغیر وابسته)

برخی از پژوهشگران نگرانی محیط‌زیستی را به‌عنوان یک نگرش یا ارزیابی نسبت‌به رفتار فرد، حقیقت و یا رفتار دیگران در نظر می‌گیرند که پیامدهایی برای محیط‌زیست به دنبال دارد. نگرانی‌های محیط‌زیستی به یک نگرش تأثیرگذار اشاره دارد که می‌تواند احساس تنفر، نگرانی، محبت و دوست داشتن افراد درمورد محیط‌زیست باشد (کریمی، ۱۳۹۳: ۱۳). گویه‌های این مقیاس عبارت‌اند از: کم‌آبی و کاهش سطح آب‌های زیرزمینی، کاهش گونه‌های گیاهی و جانوری، از بین رفتن دریاچه‌ها و تالاب‌ها، آلودگی آب، تخریب جنگل، گسترش بیابان و فرسایش خاک، آلودگی هوا و تخریب لایه اوزون، استفاده بی‌رویه از انرژی تجدیدناپذیر (مانند نفت، گاز)، استفاده بی‌رویه از سموم و کود شیمیایی و تخریب اکوسیستم دریاها. این متغیر و متغیرهای هویت ملی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی با مقیاس ترتیبی و طیف پنج‌سنجه‌ای لیکرت سنجیده شدند. گزینه‌های پاسخ این متغیر و متغیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شامل موارد «خیلی کم»، «نسبتاً کم»، «متوسط»، «نسبتاً زیاد» و «خیلی زیاد» بود که به‌ترتیب با نمرات ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ اندازه‌گیری شدند.

۲- هویت ملی

هویت ملی به معنای برخورداری از هویت جمعی در سطح نظام کلان اجتماعی و یا واحد سیاسی در سطح ملی است (امیدپور و دلاوری، ۱۴۰۱: ۱۲۵). گویه‌های این مقیاس عبارت‌اند از: «به موفقیت ایرانیان در المپیادهای جهانی افتخار می‌کنم»، «به ایران احساس تعلق می‌کنم»، «باید از کلمات فارسی به‌جای انگلیسی استفاده کرد»، «باید به پرچم ملی کشورمان احترام گذاشت»، «آگاهی از گذشته تاریخی کشورمان ضرورتی ندارد»، «باید در

انتخابات شرکت کرد»، «مردم باید از دولت و حکومت حمایت کنند»، «در صورت امکان، ایران را ترک می‌کنم»، «دفاع از سرزمین ایران یک وظیفه ملی است»، «توهین به ایران به هر دلیلی ناراحت‌کننده است» و «به فرهنگ کشورم افتخار می‌کنم». گزینه‌های پاسخ این متغیر شامل موارد «کاملاً مخالفم»، «نسبتاً مخالفم»، «بی‌نظرم»، «نسبتاً موافقم» و «کاملاً موافقم» بود که به ترتیب با نمرات ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ اندازه‌گیری شد.

۳- مسئولیت‌پذیری اجتماعی

مسئولیت‌پذیری اجتماعی احساس وظیفه و دغدغه فرد در مورد رفاه دیگران، جلوگیری از رفتارهای مخرب، نگرش مسئولانه نسبت به آن‌ها و مشارکت مدنی است (علی‌زاده، ۱۳۹۸: ۱۲۰). گویه‌های این مقیاس عبارت‌اند از: «تا چه اندازه برای مشارکت در حل مشکلات جامعه احساس مسئولیت می‌کنید؟»، «تا چه اندازه به عنوان یک شهروند، خود را مسئول می‌دانید که در قبال رفتار مسئولان جامعه، آگاهانه و براساس روحیه نظارت همگانی رفتار کنید؟»، «در صورت مشاهده دخالت فردی در حریم خصوصی دیگران، تا چه اندازه انتقاد خود را نسبت به آن ابراز می‌کنید؟»، «تا چه اندازه نسبت به استفاده بجا و درست از امکانات شهر (استفاده از پارک‌ها، اماکن عمومی و غیره) احساس مسئولیت می‌کنید؟»، «تا چه اندازه استانداردها و موازین زندگی شهری (پرداخت مالیات و عوارض شهری، پرداخت آب‌ونمان آب، برق، گاز و غیره) را رعایت می‌کنید؟».

یافته‌های پژوهش

۱- توصیف یافته‌ها

با توجه به نتایج جدول شماره ۱، بیشتر پاسخگویان مرد (۵۲/۸)، مجرد (۸۳)، متعلق به طبقه متوسط (۵۶) و در مقطع تحصیلی کارشناسی (۶۹/۲) مشغول به تحصیل بوده‌اند.

جدول شماره ۲: توصیفی از ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان

متغیر	رده	درصد	متغیر	رده	درصد
مقطع تحصیلی	کارشناسی	۶۹/۲	وضعیت اقتصادی خانوار	پایین	۲/۸
	کارشناسی ارشد	۲۱/۵		متوسط رو به بالا	۹/۸
	دکتری	۷/۸		پایین	۵۶
	بی‌پاسخ	۱/۵		متوسط	۲۶/۵
	کل	۱۰۰		متوسط رو به بالا	۴/۲
				بالا	۰/۷
				بالا	۱۰۰

	بی‌پاسخ کل				
۱۶/۷	مجرد	وضعیت تأهل	۵۲/۸	مرد	جنسیت
۸۳	متأهل		۴۷/۲	زن	
۰/۳	بی‌پاسخ		۱۰۰	کل	
۱۰۰	کل				

۲- تحلیل یافته‌ها

با توجه به جدول زیر، بخش زیادی از دانشجویان (۷۳/۹ درصد) نگرانی محیط‌زیستی بالایی داشتند. ۱۴/۴ درصد از پاسخگویان از میزان متوسطی از نگرانی محیط‌زیستی و ۱۱/۷ درصد از آن‌ها نگرانی کمی نسبت به محیط‌زیست داشتند. بیشتر دانشجویان (۷۹ درصد) هویت ملی متوسطی داشتند و گروهی از دانشجویان (۵۷/۳) مسئولیت‌پذیری اجتماعی بالایی داشتند.

جدول شماره ۳: یافته‌های توصیفی متغیرهای اصلی پژوهش

سطوح متغیر	نگرانی محیط‌زیستی		هویت ملی		مسئولیت‌پذیری اجتماعی	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
کم	۴۵	۱۱/۷	۷۳	۱۸/۹	۵۱	۱۳/۲
متوسط	۵۵	۱۴/۴	۳۰۵	۷۹	۱۱۴	۲۹/۵
زیاد	۲۸۳	۷۳/۹	۸	۲/۱	۲۲۱	۵۷/۳
کل	۳۸۳	۱۰۰	۳۸۶	۱۰۰	۳۸۶	۱۰۰

یافته‌های جدول ۴ نشان می‌دهد که با توجه به مقدار ضریب همبستگی پیرسون (۰/۶۹۵) و سطح معناداری (۰/۰۰۰)، بین هویت ملی دانشجویان دانشگاه شیراز و نگرانی محیط‌زیستی آن‌ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به این معنا که هرچه هویت ملی تقویت شود، نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان بیشتر می‌شود. با توجه به مقدار ضریب همبستگی ۰/۳۷۳ در سطح معناداری ۹۹ درصد، بین بعد فرهنگی هویت ملی دانشجویان دانشگاه شیراز و نگرانی محیط‌زیستی آن‌ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. با توجه به مقدار ضریب همبستگی ۰/۶۷۵ در سطح معناداری ۹۹ درصد، بین بعد تاریخی هویت ملی دانشجویان و نگرانی محیط‌زیستی آن‌ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به این معنا که هرچه بعد تاریخی هویت ملی در بین دانشجویان دانشگاه شیراز تقویت شود، نگرانی محیط‌زیستی آن‌ها بیشتر می‌شود. با توجه به مقدار

ضریب همبستگی ۰/۵۸۸ در سطح معناداری ۹۹ درصد، بین بعد سیاسی هویت ملی و نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به این معنا که هرچه بعد سیاسی هویت ملی در بین دانشجویان دانشگاه شیراز افزایش یابد، نگرانی محیط‌زیستی آن‌ها بیشتر می‌شود. با توجه به مقدار ضریب همبستگی ۰/۵۷۴ و سطح معناداری ۰/۹۹ درصد، بین بعد سرزمینی هویت ملی و نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز رابطه معناداری وجود دارد.

بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نگرانی محیط‌زیستی ارتباط معناداری در سطح ۹۹ درصد وجود دارد؛ به این معنا که هرچه مسئولیت‌پذیری دانشجویان دانشگاه شیراز افزایش یابد، نگرانی محیط‌زیستی آن‌ها تقویت می‌شود.

جدول شماره ۴: بررسی رابطه هویت ملی، ابعاد آن و متغیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی با نگرانی محیط‌زیستی در بین دانشجویان دانشگاه شیراز

سطح معناداری	ضریب پیرسون	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۰/۶۹۵**	هویت ملی و نگرانی محیط‌زیستی
۰/۰۰۰	۰/۳۷۳**	بعد فرهنگی هویت ملی و نگرانی محیط‌زیستی
۰/۰۰۰	۰/۶۷۵**	بعد تاریخی هویت ملی و نگرانی محیط‌زیستی
۰/۰۰۰	۰/۵۸۸**	بعد سیاسی هویت ملی و نگرانی محیط‌زیستی
۰/۰۰۰	۰/۵۷۴**	بعد سرزمینی هویت ملی و نگرانی محیط‌زیستی
۰/۰۰۰	۰/۷۸۸**	مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نگرانی محیط‌زیستی

** $p < 0.01$

در جدول زیر، رگرسیون گام‌به‌گام جهت مشخص نمودن مهم‌ترین متغیرهای تأثیرگذار بر نگرانی محیط‌زیستی گزارش شده است. نتیجه رگرسیون نشان داد سه متغیر در معادله رگرسیونی به‌عنوان مهم‌ترین متغیرهای تبیین‌کننده متغیر وابسته نگرانی محیط‌زیستی باقی ماندند. نتایج نشان داد که در نخستین مرحله، متغیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی، بیشترین همبستگی تفکیکی را با نگرانی محیط‌زیستی داشته است. این متغیر به‌تنهایی قادر به تبیین ۰/۶۲ درصد از تغییرهای نگرانی محیط‌زیستی افراد مورد مطالعه است. مقدار بتا در این رابطه ۰/۵۵ است. در مرحله بعد، متغیر هویت ملی بیشترین اثرگذاری را در نگرانی محیط‌زیستی دارد. مقدار بتا در این رابطه ۰/۴۱ است و مقدار ضریب تبیین به ۰/۶۴ درصد رسیده است. در مجموع، متغیرهای واردشده به معادله تحلیلی ۶۴ درصد از تغییرهای متغیر وابسته را تبیین نموده‌اند.

جدول شماره ۵: نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره تأثیر متغیرهای مستقل بر نگرانی محیط‌زیستی به روش گام‌به‌گام

مرحله	متغیر	R	R2	sig	T	B	Beta
	مقدار ثابت	-	-	۰/۰۰۰	-۱/۳۳	-۱/۹۸	-
۱	مسئولیت‌پذیری اجتماعی	۰/۷۸	۰/۶۲	۰/۰۰۸	۱۱/۶۴	۰/۸۷	۰/۵۵
۲	هویت ملی	۰/۸۰	۰/۶۴	۰/۰۰۰	۶/۳۵	۰/۴۵	۰/۴۱

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

امروز مشکلات محیط‌زیستی بسان یک دغدغه جمعی است. باوجوداین، دغدغه‌مندی نسبت به محیط‌زیست در بین اقشار گوناگون یکسان نیست. هدف از انجام این پژوهش بررسی ارتباط متغیرهای هویت ملی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی با نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز بود. نتایج پژوهش نشان داد بین نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان و هویت ملی آنان ارتباط مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین، یافته‌های پژوهش نشان داد بین ابعاد هویت ملی (فرهنگی، سیاسی، تاریخی و سرزمینی) و نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز ارتباط مثبت و معناداری وجود دارد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش قلی‌پور سلیمانی، علیزاده و عالم‌طلب پشتیری (۱۳۹۸)، صادقی مهر (۱۴۰۱)، ردیگوئز کسلااس، لوئو، گنگ (۲۰۲۰) و هو، یان، گزگور و گو (۲۰۲۴) همخوانی دارد. پژوهش‌های یادشده نشان دادند که باورها و هویت ملی نقش مهمی در دغدغه‌های اجتماعی، به‌ویژه دغدغه محیط‌زیستی دارد. همچنین، این یافته هم‌راستا با نظریه‌های استرن (۲۰۰۰)، اسمیت (۱۳۸۳) و گیدنز (۲۰۰۳) است. بر پایه نظریه‌های یادشده، عقیده، ارزش، آگاهی ملی و جهت‌گیری افراد در نگرانی فردی و اجتماعی نقش دارند.

می‌توان استدلال کرد که هویت ملی منجر به ایجاد معنای ذهنی مشترک در بین دانشجویان و این معنای ذهنی مشترک منجر به تقویت نگرانی محیط‌زیستی آنان می‌شود؛ زیرا خیر و منفعت جمعی، در راستای حفظ محیط‌زیست و بقای آن است. ارتباط بین هویت ملی و نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان به دو جنبه مختلف اشاره دارد؛ از یک‌سو، هویت ملی زمینه‌ساز همگرایی افراد جامعه در پی‌جویی منافع ملی و جمعی است و از سوی دیگر، محیط‌زیست و مزایای پایداری آن از مهم‌ترین منافع جمعی انسان‌ها است که در گستره سرزمینی می‌تواند با هویت ملی هم‌راستا شود. احساس تعلق ملی که از رهگذر هویت ملی پدیدار می‌شود، احساس مسئولیت و دغدغه‌مندی نسبت به منافع ملی

و جمعی را نیز در پی دارد. از بنیادی‌ترین منافع ملی یک سرزمین، محیط‌زیست و منابع طبیعی آن است؛ بنابراین، گونه‌ای هم‌راستایی در هویت ملی و دغدغه‌های محیط‌زیستی که به پایداری محیط‌زیست منجر شود وجود دارد. حس تعلق به سرزمین و هویت ملی، نقش مهمی در ایستارها و عملکردهای محیط‌زیستی دارد. نگرانی محیط‌زیستی و تلاش و تکاپو برای حفظ محیط‌زیست عاملی مهم در تقویت همگرایی‌های ملی دانشجویان است و از رهگذر مشارکت در فعالیت‌های محیط‌زیستی و حفاظت از منابع طبیعی می‌توان نمودی از توجه به منافع عام و ملی را نشان داد.

در رابطه با بعد سیاسی هویت ملی، می‌توان استدلال کرد دانشجویانی که هویت سیاسی قوی دارند و در راستای چنین هویتی مسائل و مشکلات اجتماعی و طبیعی را پی‌جویی می‌کنند، فعال‌تر در فعالیت‌ها و حرکت‌های محیط‌زیستی شرکت می‌کنند؛ درواقع، آنان دغدغه محیط‌زیست و تحولات آن را دارند. هویت سیاسی می‌تواند زمینه‌ساز پی‌جویی دغدغه‌های محیط‌زیستی از سوی کنشگران اجتماعی به‌ویژه دانشجویان باشد.

در رابطه با ارتباط هویت تاریخی و نگرانی محیط‌زیستی، می‌توان گفت آگاهی از پیشینه تاریخی یک سرزمین و به‌ویژه قابلیت‌های طبیعی آن و مقایسه با وضعیت کنونی محیط‌زیست، می‌تواند به طرح دغدغه‌مندی درباره محیط‌زیست بینجامد. باور به پیشینه تاریخی سرزمین و مقایسه آن با وضعیت محیط‌زیست در روزگار کنونی، می‌تواند به طرح نگرانی محیط‌زیستی منجر شود.

بعد فرهنگی هویت ملی دانشجویان به‌عنوان بخشی از هویت شخصی آنان شامل ارتباط با فرهنگ، ارزش، جامعه محلی، زبان، مذهب، آداب و رسوم و سنت‌هاست. این هویت توسط تجربه، اعتقاد و ارتباط فرهنگی شکل گرفته است؛ بنابراین، نگرانی محیط‌زیستی دانشجویان می‌تواند در پیوند نزدیک با باورهای فرهنگی و تجربه زیسته آن‌ها در زیست‌بوم ملی باشد.

هویت سرزمینی دانشجویان به ارتباط و ارزش‌هایی اشاره دارد که به سرزمین و محیط‌زیست اختصاص دارند. این هویت از طریق احساس تعلق به محیط‌زیست، ارتباط با طبیعت و زیست‌بوم سرزمینی شکل می‌گیرد و به دلیل تعلق سرزمینی، دغدغه محیط‌زیستی درباره محیط‌زیست شکل می‌گیرد. دانشجویانی که محیط‌زیست را مانند بخش محوری سرزمین و وطن خویش می‌انگارند، نگرانی بیشتری در حوزه محیط‌زیست و حفاظت از آن دارند.

یکی دیگر از نتایج پژوهش، وجود ارتباط مثبت و معنادار بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نگرانی محیط‌زیستی است. این یافته با نتایج پژوهش قاسمی (۱۴۰۰)، یان، وانگ و منگ (۲۰۱۹) و نظریه پارسونز (۱۹۸۳) قابل انطباق است. می‌توان گفت افزایش حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی منجر به افزایش اعتقاد و دغدغه‌مندی در جهت حفاظت از محیط‌زیست می‌شود؛ درواقع، زمانی که دانشجویان در قبال منافع عمومی جامعه و به‌ویژه محیط‌زیست، احساس مسئولیت کنند، نگرانی و دغدغه بیشتری نسبت به محیط‌زیست خواهند داشت و این نگرانی‌ها به شکل‌گیری نگرش‌ها و رفتارهای مسئولانه محیط‌زیستی منجر خواهد شد.

سخن پایانی اینکه هر ملتی درازای تاریخ خویش، ارتباط تنگاتنگ با مؤلفه‌های طبیعی و حس تعلق نسبت به آن دارد. این علاقه‌مندی از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته و به‌عنوان یک میراث معنوی، ضمن حفظ بقای خود، زمینه‌ساز پدیدارسازی انگیزش و حس مسئولیت‌پذیری برای پاسداشت محیط‌زیست در نسل‌های آینده می‌شود؛ ازاین‌رو، توجه به ابعاد هویت ملی و پی‌جویی کارشناسانه منافع ملی، به‌ویژه در زمینه منابع طبیعی و محیط‌زیستی، منجر به افزایش احساس مسئولیت اجتماعی شهروندان به‌ویژه دانشجویان نسبت به محیط‌زیست می‌شود.

محیط‌زیست منبع تکرارناشدنی برای زیست پایدار یک سرزمین است؛ بنابراین، تقویت حس همبستگی ملی و تأکید بر محیط‌زیست بسان میراث ملی می‌تواند به تقویت مسئولیت‌پذیری محیط‌زیستی بینجامد.

برای داشتن محیط‌زیست پایدار، تقویت مسئولیت‌پذیری اجتماعی اهمیت دارد که این امر نیازمند برنامه‌ریزی فرهنگی، آموزشی و قانونی بلندمدت، رفع تعارض منافع، ترغیب به مشارکت اجتماعی و هنجارمندی در همه ابعاد زندگی و کنترل هنجارگریزی، به‌ویژه در زمینه محیط‌زیست است. با مسئولیت‌پذیری بالا، هر شهروندی خود یک مدافع و حامی محیط‌زیست خواهد بود.

منابع

- احمدی، حمید؛ وزیری، یوسف (۱۴۰۲). «همیاری هویت ایلی و هویت ملی؛ مورد مطالعه: ایل قشقایی و نهضت ملی شدن نفت»، فصلنامه سیاست، ۵۳ (۱): ۲۲-۱.
- اسمیت، آنتونی دی (۱۳۸۳). ناسیونالیسم (نظریه، ایدئولوژی، تاریخ). ج ۱. ترجمه منصور انصاری. تهران:

- مؤسسه مطالعات ملی.
- اکبری، حسین (۱۳۹۶). «شکل‌گیری اجتماع ملی (ملت) و دیالکتیک عاملیت و ساختار؛ به‌سوی یک نظریه جامعه‌شناختی در باب تغییرات اجتماعی کلان»، *جامعه‌شناسی ایران*. ۱۷ (۳): ۲۵-۳.
- امیدپور، سجاد؛ دلاوری، ابوالفضل (۱۴۰۱). «هویت ملی در میان جامعه اهل حق شهرستان دلفان»، *مطالعات ملی*. ۲۳ (۴): ۱۴۰-۱۱۳.
- ایسنا (۱۴۰۲). *رتبه ایران از نظر کیفیت و آلودگی هوا در جهان*. قابل دسترسی در: Isna.ir/news/1402110403198.
- ایمانی، بهرام؛ بندری، ابوالمحمد؛ نوروزی، عباس (۱۴۰۱). «بررسی عوامل مؤثر بر رفتارهای محیط‌زیستی روستائیان (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان اردبیل)»، *پژوهش‌های محیط‌زیست*. ۱۳ (۲۶): ۳۱۶-۳۰۶.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱). *هویت اجتماعی*. ترجمه تورج یاراحمدی. تهران: شیرازه.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۸). *جامعه‌شناختی هویت ایرانی*. تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- حسینی‌نیا، ابوالفضل؛ اسکندری، آذر؛ بذرافشان، شهرزاد؛ امیراحمدی، رحمت‌الله (۱۴۰۱). «تأثیر سرمایه اجتماعی بر ابعاد هویت ملی جوانان شرق استان گلستان»، *فصلنامه مطالعات سیاسی*. انتشار آنلاین از تاریخ ۰۷ اسفند ۱۴۰۱.
- خلیفه سلطانی، مرضیه؛ گودرزی، محمود؛ دهقان قهفرخی، امین (۱۴۰۲). «الگوی ارتباطی سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی با مشارکت اجتماعی سلب‌ریتی‌های ورزشی با میانجی‌گری مسئولیت‌پذیری اجتماعی»، *مطالعات مدیریت رفتار سازمانی در ورزش*. ۱۰ (۱): ۶۲-۵۳.
- زارعی‌پور، مرادعلی؛ عسکری، اسرافیل (۱۴۰۲). «آموزش سواد محیط‌زیست جهت ارتقای رفتارهای محافظت از محیط‌زیست»، *مجله دانشگاه علوم پزشکی جیرفت*. ۱۰ (۱): ۱۱۶۹-۱۱۶۵.
- شفایی مقدم، الهام (۱۴۰۱). «بررسی نقش میانجی‌گری مسئولیت‌پذیری در رابطه بین ارزش نوع‌دوستی و رفتار شهروندی محیط‌زیستی»، *محیط‌زیست و توسعه فرابخشی*. ۷ (۷۶): ۶۰-۴۵.
- صابر، زهرا؛ صابر ماهانی، زهره؛ امینی‌زاده، سینا (۱۴۰۲). «تبیین نوع رابطه هویت ملی و ابعاد آن با ابعاد شخصیت نو در بین زنان معلم شهر کرمان»، *مطالعات ملی*. ۲۴ (۹۵): ۲۰۷-۱۸۹.
- صادقی مهر، مرضیه (۱۴۰۱). «نگرانی‌های زیست‌محیطی»، *هشتمین همایش بین‌المللی دانش و فناوری علوم کشاورزی، منابع طبیعی و محیط‌زیست ایران*. تهران: <https://civilica.com/doc/1651815>.
- صالحی، صادق؛ کریم‌زاده، سارا (۱۳۹۷). «بررسی تأثیر ارزش‌های زیست‌محیطی بر رفتار زیست‌محیطی (مطالعه مناطق شهری ارومیه)»، *دوفصلنامه مسائل اجتماعی ایران*. ۵ (۲): ۷۶-۶۱.
- صالحی، محمد؛ روستا، علی‌رضا؛ احمدی، مجید (۱۴۰۲). «آرزیابی اثرات ارزش نوع‌دوستانه، آگاهی زیست‌محیطی و رسانه اجتماعی بر رفتار خرید سبز با نقش میانجی هدف هنجاری و نگرانی زیست‌محیطی»، *علوم و تکنولوژی محیط‌زیست*. ۲۵ (۳): ۱۲۲-۱۰۳.
- عرب‌پور، الهام (۱۴۰۲). «بررسی وضعیت شاخص‌های زیست‌محیطی ایران از منظر جامعه‌شناختی»، *مطالعات توسعه اجتماعی-اقتصادی*. ۱ (۱): ۳۳۵-۳۰۴.
- علی‌زاده، سیما (۱۳۹۸). «تحلیل قانونی رابطه بین مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای و ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. ۱۴ (۱): ۱۱۷-۱۱۷.
- قاسمی، صابر (۱۴۰۰). «بررسی میزان مسئولیت‌پذیری و مشارکت محیط‌زیستی مناطق روستایی در حفاظت (مطالعه موردی: شهرستان بندرعباس)»، *بوم‌شناسی کاربردی*. ۱۰ (۳): ۴۵-۳۶.
- قلی‌پور سلیمانی، علی؛ علیزاده، فیروزه؛ عالم‌طلب پشتری (۱۳۹۸). «تأثیر ارزش‌های مصرف‌کننده به نگرانی‌های زیست‌محیطی با توجه به نقش تعدیل‌گر اعتماد به محصولات سبز»، *پژوهش‌های روان‌شناختی*.

- در مدیریت. ۵ (۱): ۱۵۶-۱۳۳.
- کریمی، مریم (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر خرید محصولات سبز در بین جوانان (مطالعه موردی: جوانان شهرستان رشت). پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی. دانشگاه آزاد اسلامی رشت.
 - محمدی، سیده زهره؛ محمدزاده، سعید؛ یزدان‌پناه، مسعود (۱۳۹۶). «بررسی تمایلات رفتاری باغداران شهرستان دشتستان نسبت به حفاظت از آب با استفاده از تئوری ارزش - باور - هنجار استرن»، پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی. ۱۸ (۶): ۱۵۶-۱۴۱.
 - مولایی، همایون؛ امامقلی بابادی، منوچهر (۱۳۹۹). «نقش سرمایه اجتماعی در کاهش نگرانی‌های محیط‌زیستی سد کارون سه استان خوزستان»، توسعه پایدار محیط جغرافیایی. ۲ (۲): ۶۷-۵۳.
 - مولایی، همایون؛ بابادی، امام قلی (۱۴۰۰). «نقش سرمایه اجتماعی در کاهش نگرانی‌های محیط‌زیستی سد کارون سه استان خوزستان»، توسعه پایدار محیط جغرافیایی. ۲ (۲): ۶۷-۵۳.
 - میرفردی، اصغر (۱۳۹۵). «بررسی رابطه پایگاه اقتصادی - اجتماعی و احساس مسئولیت اجتماعی با رفتار زیست‌محیطی (مورد مطالعه: ساکنان نورآباد ممسنی)»، فصلنامه آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار. سال پنجم. شماره ۱. پاییز ۱۳۹۵: ۱۱۴-۱۰۱.
 - میرفردی، اصغر؛ سلامتیان، درنا (۱۳۹۹). «رفتار محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز و ارتباط آن با نگرانی محیط‌زیستی و منابع اطلاعاتی آگاهی محیط‌زیستی»، آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار. ۱۰ (۲): ۱۵۱-۱۳۱.
 - میرفردی، اصغر؛ ولی‌نژاد، عبدالله (۱۳۹۷). «تحلیل جامعه‌شناختی - راهبردی ارتباط بین هویت ملی و سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه یاسوج»، مدیریت سرمایه اجتماعی. ۵ (۱): ۹۰-۶۷.
 - میرهاشمی، سیدمهدی؛ حق‌پرست، فرزین؛ آصفی، مازیار (۱۳۹۹). «بررسی عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی: مطالعه‌ای کیفی در مناطق شهری ایران»، آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار. ۸ (۳): ۱۶۴-۱۵۳.
 - هزارجریبی، جعفر (۱۴۰۰). «شاخص‌های هویت ملی از منظر امنیت اجتماعی»، پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی. ۶۲ (۱۶): ۶۵-۳۵.
 - ولی‌زاده، ناصر؛ کریمی، حمید؛ نامدار، راضیه؛ لطیف، حاجی (۱۳۹۸). «تأثیر جهت‌گیری‌های ارزشی - فرهنگی و نگرانی محیط‌زیستی بر رفتار حفاظت خاک کشاورزان (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان میاندوآب)». پژوهش‌های روستایی. ۱۰ (۴): ۷۲۷-۷۱۴.
 - Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London and New York: Verso.
 - Giddens, A. (2003). "The globalizing of modernity". *The global transformations reader: An introduction to the globalization debate*: 60-66.
 - Ho, K. C. Yan, C. Gozgor, G. & Gu, Y (2024). "Energy related public environmental concerns and intra-firm pay gap in polluting enterprises: Evidence from China", *Energy Economics*: 1023-1040.
 - Hobsbawm, E. & T. Ranger (1983). *The Invention of Tradition*. Oxford: Blackwell.
 - Ivanova, A. Shevel, T. Agissova, F. & Patrakova, N (2023). "Schultz Environmental Concern Scale: Adaptation and Validation. *Psychology*", *Journal of Higher School of Economics*, 20 (4): 699-717.
 - Lopes, J. M. Gomes, S. & Trancoso, T (2024). "Navigating the green maze: insights for businesses on consumer decision-making and the mediating role of their environmental concerns". *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*. 25 (3): 645-678.
 - Lamichhane, G. Acharya, A. Marahatha, R. Modi, B. Paudel, R. Adhikari, A. ... & Parajuli, N (2023). "Microplastics in environment: global concern, challenges, and controlling measures," *International Journal of Environmental Science and Technology*. 20 (4): 4673-4694.

- Nie, P. Y. Wang, C. & Meng, Y (2019). "An analysis of environmental corporate social responsibility", *Managerial and Decision Economics*. 40 (4): 384-393.
- Nielsen, K. S. Cologna, V. Lange, F. Brick, C. & Stern, P. C (2021). "The case for impact-focused environmental psychology", *Journal of Environmental Psychology*. 74: 120-138.
- Rodríguez-Casallas, J. D. Luo, W. & Geng, L (2020); "Measuring environmental concern through international surveys: A study of cross-cultural equivalence with item response theory and confirmatory factor analysis", *Journal of Environmental Psychology*. 71: 171-192.
- Saraireh, S (2023). "Green purchasing, environmental concern, and subjective knowledge in Saudi Arabia: The moderating effect of green skepticism", *Uncertain Supply Chain Management*: 11 (1): 77-86.
- Schultz, P. W. and Zelezny, L (1999). "Values and Proenvironmental Behavior: A Five-Country Study", *Cross-Cultural Psychology*. 29: 540-558.
- Schultz, P. W. Shriver, C. Tabanico, J. J. & Khazian, A. M (2004). "Implicit connections with nature", *Journal of Environmental Psychology*. 24 (1): 31-42.
- Stern, p. (2000). "Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior", *Social Issues*. 56 (3): 407-424.
- Thorpe, E. G. Stern, M. J. Powell, R. B. & Hemby, T. L (2023). "Does environmental education work differently across sociopolitical contexts in the United States? Part II. Examining pedagogy in school field trip programs for early adolescent youth across political contexts", *Environmental Education Research*. 12: 1-22.
- Wang, X. Van der Werff, E. Bouman, T. Harder, M. K. & Steg, L (2021). "I am vs. we are: how biospheric values and environmental identity of individuals and groups can influence pro-environmental behavior", *Frontiers in psychology*. 12: 426-440.
- Yu, Z. & Lin, X (2020). "Impact of environmental education with VR equipment on learning performance and environmental identity", *In Cyber Security Intelligence and Analytics: Proceedings of the 2020 International Conference on Cyber Security Intelligence and Analytics (CSIA 2020)*. 2: 3-9.
- Yue, B. Sheng, G. She, S. & Xu, J (2020). "Impact of consumer environmental responsibility on green consumption behavior in China: The role of environmental concern and price sensitivity", *Sustainability*: 12 (5): 2074- 2086.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی